

Т. В. Фунікова

Національний аерокосмічний університет ім. М.С.Жуковського «ХАІ»

**Становлення парадигми давального, орудного та місцевого відмінків іменників чоловічого роду в українській літературній мові XVII ст.
(на матеріалі «Синопису» та «Хроніки» Ф.Софоновича)**

Фунікова Т. В. Становлення парадигми давального, орудного та місцевого відмінків іменників чоловічого роду в українській літературній мові XVII ст. (на матеріалі «Синопису» та «Хроніки» Ф.Софоновича). У статті проаналізовано давальний, орудний та місцевий відмінки іменників чоловічого роду в літописних пам'ятках XVII ст. «Синописі» та «Хроніці» Ф. Софоновича в контексті української літературної мови XVII ст.

Виявлено як архаїчні, так і нові форми іменників у літописах, що властиві сучасній українській літературній мові. Встановлено, що система іменника, відображена в «Синописі» та «Хроніці» Ф. Софоновича, є перехідним етапом від системи іменника староукраїнської доби до системи іменника сучасної української літературної мови, бо, зберігаючи архаїчні форми (стародавні флексії, залишки форм двоїни тощо), вже поповнюється і багатьма новими формами (флексії -ові, -ам, -ами, -ах), властивими сучасній українській літературній мові.

Ключові слова: система іменника, українська літературна мова XVII ст., церковнослов'янська мова, історична морфологія, флексія, словозміна, давальний відмінок, місцевий відмінок.

Фунікова Т. В. Становление флексий дательного, творительного и предложного падежей существительных мужского рода в украинском литературном языке XVII в. (на материале «Синописа» и «Хроники» Ф. Софоновича). Стаття посвящена аналізу дательного, творительного и предложного падежей системы существительного в летописных памятниках XVII в. «Синописе» и «Хронике» Ф. Софоновича в контексте украинского литературного языка XVII в. В работе выявлены как архаические, так и новые формы существительных в летописях, которые характерны для современного украинского литературного языка.

Исследование показало, что система существительного в языке «Синописа» и «Хроники» Ф. Софоновича является переходным этапом от системы существительного староукраинской эпохи к системе существительного современного украинского литературного языка. Сохраняя архаические формы (старые флексии, остатки форм двойственного числа и т.д.), система существительного уже пополняется и новыми формами (флексии -ові, -ам, -ами, -ах), характерными для современного украинского литературного языка.

Ключевые слова: система существительного, украинский литературный язык XVII в., церковнославянский язык, историческая морфология, флексия, словоизменение, дательный падеж, предложный падеж.

Phunikova T.V. Dative and prepositional cases of nouns of the masculine in the Ukrainian literary language of the XVII th century (on the basis of «Synopsis» and «Chronicle» of Ph. Sophonovich). The article is based on the historical materials. This investigation is dedicated to the analysis of dative and prepositional cases of the noun system in «Synopsis» and «Chronicle» by Ph. Sophonovich, annalistic monuments of the XVII th century, in the context of the Ukrainian literary language of the XVII th century.

In this work both archaic and new forms of nouns in chronicles which are typical for the modern Ukrainian literary language are revealed. On the basis of the investigation it is concluded that the noun system in the language of «Synopsis» and «Chronicle» by Ph. Sophonovich is a phase of transition from noun system of Old Ukrainian period to noun system of modern Ukrainian literary language. There is established that the noun system in «Synopsis», on the one hand, keeps many archaic forms, many old inflexions and, on the other hand, includes different new forms (new inflexions, forms of plural number, etc.).

Key words: noun system, Ukrainian literary language of the XVII th century, Church Slavonic language, historical morphology, inflexion, world-changing, the dative case, the prepositional case.

Грунтовне дослідження парадигми іменників чоловічого роду в українській літературній мові XVII ст., зокрема форм давального, орудного та місцевого відмінків, є досить актуальним в історичній морфології [3; 9; 11]. Важливим науковим завданням дослідників морфології є

вивчення закінчень, з'ясування питання про походження флексії -у місцевого відмінка, аналіз систем флексій орудного, місцевого та давального відмінків іменників, співвідношення архаїчних та нових флексій вищезазначених відмінків протягом історичного розвитку мови, оскільки думки науковців щодо цього різні, а також з'ясування

причин появи нових флексій -ами, -ах на місці старих в орудному та місцевому відмінках множини [4; 5; 8].

Морфологічні особливості окремих пам'яток XVII ст., зокрема орудний, давальний та місцевий відмінки іменників досліджували І. Керницький [10], А. Свашенко [14] та ін., але граматична система «Синопису» та «Хроніки» Ф. Софоновича (XVII ст.) взагалі ще не була предметом окремих досліджень мовознавців. Тому мета нашої статті – певною мірою заповнити зазначену лауну в історичній морфології, проаналізувати старі та виявити нові форми орудного, місцевого і давального відмінків однини та множини іменників чоловічого роду, властиві сучасній українській літературній мові, дослідити систему флексій вищезазначених відмінків іменників чоловічого роду, з'ясувати походження Ъ у зазначеному закінченні, дослідити систему флексій місцевого відмінка однини, а також давального та місцевого відмінків множини іменників чоловічого роду в українській літературній мові XVII ст. на матеріалі «Синопису» та «Хроніки» Ф. Софоновича.

Під час вивчення давального відмінка найбільшу увагу дослідників привертало питання появи Ъ у закінченні -овЪ (-евЪ).

Флексія -ови, що була властива первісно іменникам давньої й-основи і належала до невеликого за обсягом класу слів, починає поширюватися і на іменники ђ-основи, які спочатку мали закінчення -у (-ю). Флексія ж -еви (Ъ) є новацією і утворилася з флексії -ови після м'яких приголосних, тобто за зразком братомъ – конемъ стали можливі братови – коневи.

Думки науковців щодо цього досить різні.

Наприклад, С. Т. Будде гадає, що Ъ в закінченні -овЪ запозичене з місцевого відмінка однини іменників чоловічого роду з основою на -ѡ. Свою думку він мотивує тим, що в українській мові дуже часто вживається давальний відмінок замість місцевого. Оскільки давальний відмінок типу синови взяв на себе функції місцевого, то і запозичив від нього Ъ, і таким чином постала форма сыновЪ [3:231].

Як уважає Г. А. Ільїнський, форми типу *synově* і *synovi* однаково правомірні й однаково давні. Споконвічним закінченням давального відмінка однини, за словами Г. А. Ільїнського, був дифтонг *ai*, який на слов'янському ґрунті дав -Ъ, і дифтонг *ei*, який на слов'янському ґрунті дав -и. Так постали форми *synově* (ě<ai) і *synovi* (i<ei) [9: 227-230]. На думку інших (П. Бузука [4:66], С. Смаль-Стоцького [11: 45], О. І. Соболевського [16: 8]) це Ъ запозичене від давального відмінка однини іменників жіночого роду з основою на -а (сестрЪ, женЪ). Ми вважаємо, що правильним є останнє твердження про появу Ъ під впливом давального відмінка однини іменників жіночого роду твердої групи (ā-основи) типу водЪ, женЪ, хоча цікавим видається також припущення

акад. Л. А. Булаховського про акцентологічний фактор, який зумовив появу голосного -і [5:279].

У староукраїнських пам'ятках XVII ст. найпоширенішою флексією давального відмінка однини іменників чоловічого роду є флексія -у, менш поширеними (переважно в іменниках-назвах істот) є форми з -ові.

Ймовірно, такий розподіл флексій пов'язаний з їх походженням, адже флексія -у була властива великому класові слів, отже, вона й домінувала.

Дослідники мови староукраїнських пам'яток В. Курашкевич, І. Керницький зазначають, що в українських пам'ятках вже з XIV-XV ст. закінчення давального відмінка однини -ові//у мають виразно відмінне територіальне поширення. У грамотах північних територій відзначено лише закінчення -у(-ю), а в галицьких грамотах поряд із закінченням -у(-ю) виступає закінчення -ови (-еви, -єви), яке властиве не лише назвам осіб, але також, хоч і рідше, назвам неістот (пожиткови, записови) [11: 41]

Продуктивність варіювання форм давального відмінка однини іменників чоловічого роду з плином часу зазнавала змін. У пам'ятках XVII ст. на вибір закінчення -ові мала вплив тенденція до формальної диференціації родового й давального відмінків іменників чоловічого роду однини.

Панівною флексією давального відмінка однини іменників чоловічого роду в «Синописі» є флексія -у(-ю), властива первісно іменникам давніх ѡ-јѡ-основ, наприклад: *Иде Владимиръ къ Киеву* [Син.: 25]; *Возвратившеся к Днепру* [Син.: 121] тощо.

У «Хроніці» Ф. Софоновича теж переважає закінчення -у(-ю): *брату своєму* [Хр. Соф.: 86] та ін.

Закінчення -ови (-єви), властиве південно-західним говорам, та -евЪ (=єві),

притаманне сучасній українській літературній мові, в обох аналізованих літописах трапляється рідше і тільки у назвах осіб: *сродникови* [Син.: 15]; *Глѣбови* [Син.: 65].

Як зауважує І. Матвіяс, стосовно староукраїнської літературної мови не було якихось строгих нормалізаційних настанов, тому сьогодні в багатьох випадках не маємо змоги встановити, які мовні елементи сприймалися на той час як діалектизми [12:15]. Отже, подібні мовні явища можна вважати такими, які співвідносні з особливостями сучасних українських говорів. На думку П. Житецького, у староукраїнській літературній мові протягом усього XVII ст. переважають фонетичні і морфологічні риси західних і північних українських говорів [7:114]. Слід зазначити, що морфологічні відмінності поміж діалектами досить часто зумовлені особливостями діалектної фонетики [1:9]. У давальному відмінку аналізованих нами пам'яток знаходимо морфологічні риси, більше співвідносні з північними говорами (флексія -у, -ю), а флексія -ови, -єви, властива південно-західним говорами,

вживається в досліджуваних літописах ще значно рідше і тільки від назв осіб. Відомо, що південно-західні говори зберігають найбільше архаїчних рис [1:9]. Отже, цілком імовірно, що написання -ови, -еви засвідчують фонетично відмінну від сучасної літературної норми флексію, яка є органічним продовженням давнього закінчення -ови і яка переважає сьогодні в південно-західних діалектах [2: 96]. Однак ми не можемо категорично стверджувати про ті чи інші діалектні риси «Синопису» та «Хроніки» Ф. Софоновича через, по-перше, неусталеність правопису пам'яток і, по-друге, через те, що, наприклад, мова «Синопису» має більше книжну архаїчну церковнослов'янську основу, ніж живомовну, властиву народним говорам, про що свідчать архаїчні флексії багатьох відмінків.

Отже, від назв осіб у «Синописі» та «Хроніці» Ф. Софоновича може вживатися як флексія -у(-ю), так і флексія -ови(-еви), причому переважає флексія -у(-ю), властива північним говорам. Іноді, коли поряд стоять два іменники чоловічого роду в давальному відмінку, то один з них може мати закінчення -ови(-еви), а другий – -у(-ю), щоб досягти милозвучності, наприклад: къ вевеви Конрату [Хр. Соф.: 142].

Отже, у мові «Синопису» та «Хроніці» Ф. Софоновича панівною флексією в давальному відмінку однини чоловічого роду є -у(-ю). Серед флексій -ови (-еви) та -евѢ у «Синописі» частіше вживається -ови(-еви), а флексія -евѢ з -і (графічно Ъ), що властива сучасній українській літературній мові, є новацією і трапляється ще рідко. У виданні «Синопису» за 1680 р. від іменників сродників і Олегъ маємо закінчення -ови: сродникови [Син.: 15]; Олгови [Син.: 15], а у виданні за 1768 р., що вийшло в Росії, закінчення -ови замінено закінченням -у під впливом російської мови:

Таким чином, специфічні риси української мови в пізніх виданнях «Синопису» поступово вилучалися, що відображало офіційну політику тогочасної Московської держави.

У «Хроніці» Ф. Софоновича закінчення -евѢ взагалі ще не зафіксовано.

Орудний відмінок однини у досліджуваних пам'ятках має флексії -омъ(-емъ): огнемъ [Син., с. 120].

Місцевий відмінок однини іменників чоловічого роду утворюється в аналізованих літописах за допомогою таких флексій:

1) -і (графічно Ъ) для твердих основ з обов'язковим чергуванням задньоязикових г, к, х перед -і (графічно Ъ) із з', ц', с' та -и (у «Хроніці»), наприклад: о постризѢ [Хр. Соф.: 156]; в лузѢ Днепровскомъ [Хр. Соф.: 122]; В Великомъ НовѢгородѢ [Хр. Соф.: 58]; въ постѢ [Син.: 105] та ін.

2) -у для твердих основ (для м'яких основ графічно -ю), наприклад:

Въ бою[Син.: 182] тощо.

Флексія -у(-ю) найчастіше трапляється у структурах з прийменниками «в», «по», рідше «на». Як відомо, такі форми властиві багатьом південно-західним говорам [13:127].

3) стара флексія -и та нова -і (графічно Ъ) для м'яких основ:

при князѢ [Син.: 21]; въ КоростенѢ [Син.: 18]; в конѢ [Син.: 16]; въ Коростени [Син.: 28]; при семь князѢ [Хр. Соф.: 68];

4) флексія -е тільки в «Хроніці» під впливом російської мови:

в Києве [Хр. Соф.: 105].

Отже, нове закінчення -і в м'якій групі (графічно Ъ), яке є специфічною ознакою української мови, в «Синописі» вже переважає, а в «Хроніці» вживається тільки нове закінчення, а не старе -и. Флексія -і фонетично розвинулася з -Ѣ, яке виникло під впливом іменників твердої групи.

Причиною наявності цих різних флексій є руйнування в історії мови старого поділу за основами й організація нової системи відмінювання іменників за родовим принципом, унаслідок чого іменники давніх ѡ- та й- основ починають змішуватися, й іменники колишніх ѡ-, јѡ- основ набувають поряд із флексіями -Ѣ, -и ще й -у (-ю) за аналогією до іменників ј-основи (при князю [Син.: 180]; на бою [Син.: 31]; по совѢту [Син.: 22]), а іменники з колишніми детермінативами -ј поряд із первісною флексією -у набувають під впливом іменників ѡ-основи закінчення -Ѣ (>і) (на версѢ [Син.: 86]).

Як бачимо, закінчення -у запанувало за незначними винятками в основах на задньоязиковий приголосний (можливо, щоб «уникнути чергування г, к, х перед -Ѣ із з', ц', с'» [11:49]): по шелегу [Син.: 50]; въ патерику [Син.: 88]. Але цікавим видається також припущення Л. А. Булаховського про вплив іменників ј (ъ)-основи, тим більше, що цей тип іменників відіграв особливо велике значення у становленні саме української парадигми [5:280]. Як і в сучасній українській мові, воно виступає в іменниках із суфіксами -ик, -ок, -ко та в основах із збігом приголосних: на пригорку [Син.: 19]; въ Изборску [Син.: 24]; в Смоленску [Син.: 105] та ін.

Крім того, флексія -у охопила й ряд іменників з основою на інший приголосний, у першу чергу в конструкціях із прийменником по, а також при та ін., наприклад: по приговору [Син.: 18]; по роду [Син.: 9]; по совѢту [Син.: 22]; при гетману [Син.: 201].

Історичні та діалектологічні дослідження свідчать, що в конструкціях з прийменником по з просторовим значенням у давніх слов'янських мовах уживався давальний [8: 86]. Як слушно зазначає В. Топоров, «особливо показовими в цьому відношенні є українські та білоруські дані, які дають можливість детально простежити шлях розвитку від повної переваги давального при прийменниках по в цьому значенні через період

співіснування обох конструкцій до остаточної перемоги локатива при цьому прийменнику. В українській і білоруській мовах до XV ст. немає більш-менш надійних прикладів локатива з прийменником по в значенні місця, в XV ст. вони поодинокі, в XVI ст. рідко зустрічаються в білоруській і частіше в українській. Лише в XVII ст. вони стають звичайними, хоча надалі конкуренція з давальним тривала, а в говорах триває і тепер» [17: 167]. Однак, якщо прийменник по виступає у значенні «після», тоді маємо закінчення -і (графічно Ъ), наприклад:

по потопѢ [Син.: 167]; по тридѢ [Син.: 18]. Таким чином, небезпідставним є міркування, що форми на -у з прийменником по генетично є давальним відмінком [11: 49].

Отже, можна стверджувати, що незавершеність процесу витворення системи флексій місцевого відмінка однини іменників другої відміни спричинялася до функціонування кількох паралельних флексій: при ... бояринѢ и князѢ ІоаннѢ [Син.: 178] пор. з: при ... боярину и князю Григорию [Син.: 180]; в КиевѢ [Хр. Соф.: 60] та в Києве [Хр. Соф.: 62] (-е з'являється під впливом російської мови); w мосоху [Син.: 7] – видання 1680 р. пор. з: о мосохѢ [Син.: 12] – видання 1768 р. (СПб) (У виданні 1768 р. флексію -у замінено флексією -Ѣ під впливом російської мови, в якій у зазначеному відмінку немає закінчення -у). Ці флексії свідчать про те, що на той час ці форми ще не були унормованими. У XVII ст. ще не існувало таких чітких норм і розмежувань, як у сучасній українській літературній мові.

Давальний відмінок множини іменників чоловічого роду в мові «Синопису» має старе закінчення -омь для твердих основ і -емь для м'яких основ, наприклад: кь отцемь [Син.: 64]; татаромь [Син.: 78] , а у виданні 1768 р. (СПб) зафіксовано форму татарамь [Син.: 131].

Отже, в «Синописі» (1680 р.) в давальному відмінку множини іменників чоловічого роду збереглося ще давнє закінчення -омь, -емь.

У виданні 1768 р. вже з'являються й нові форми давального відмінка множини з флексією -амь (-ямь): кь монастырямь [Син.: 107]; самодержцамь [Син.: 92]; кь славянамь [Син.: 18]; кь скифамь или татарамь [Син.: 7], але у виданні 1680 р. вживається тільки архаїчна флексія -омь (-емь): кь скидомь, или татаромь [Син.: 13] тощо.

Виникнення закінчення -ам (також -ами, -ах) О. І. Соболевський відносить на XIII ст. і пояснює його впливом іменників жіночого роду з основою на -а [15: 177]. Іншого погляду дотримується О. О. Шахматов, який гадає, що витіснення старого закінчення новим почалося з давального відмінка в словах середнього роду. Цьому сприяли форми називного та знахідного відмінків множини на -а [18: 196-197]. Його погляди поділяє Л. А. Булаховський [6: 17].

Однак сам О. О. Шахматов пізніше змінює свою думку і розв'язує це питання по-новому. Першим відмінком, який змінив старе закінчення новим, був не давальний, а орудний відмінок. Це було викликано тим, що форма орудного відмінка множини з основою на -ѡ (дворы) збігалася з формами знахідного та називного відмінків множини (дворы). Щоб уникнути омонімічності, з'явилося нове закінчення -ами. Нове закінчення в словах ѡ-основ підтримувалося характерним для цього відмінка закінченням -ми в іменниках чоловічого роду ї та й-основ. Природно, що воно перейшло потім і в середній рід. За аналогією до орудного відмінка множини перейшли також нові закінчення -ам, -ах і в давальний та місцевий відмінки множини [19: 277].

Б. Унбегаун припускає, що нові закінчення -ам, -ами, -ах з'явилися в іменниках чоловічого роду з основою на -ѡ під впливом іменників чоловічого роду з основою на -а типу староста, слуга [11: 60]. І. М. Керницький вважає, що нові закінчення першими набули іменники середнього роду [11: 60].

В українській мові процес витіснення флексій -ом, -ем флексіями -ам (-ям) завершується лише в першій чверті XVIII ст. [13: 137]. Принаймні у XVII ст. випадки вживання флексій -ам (-ям) в українських пам'ятках, зокрема і в «Хроніці» Ф. Софоновича, нечисленні: полякамь [Хр. Соф.: 209].

Орудний відмінок множини іменників чоловічого роду в аналізованих літописах, як і в інших пам'ятках XVII століття, має переважно нове закінчення -ами, -ями : дарами [Син.: 16].

Місцевий відмінок множини іменників чоловічого роду в «Синописі» ще досить часто зберігає давнє закінчення ѡ-основ -Ѣхь, а також -ехь, властиве первісно іменникам з основою на ї, наприклад: вь шлемѢхь [Син.: 87]; о кнАзехь [Син.: 1] тощо.

У літописі вживаються також форми місцевого відмінка множини з новим закінченням -ахь (-яхь): о наслѢдникахь [Син.: 1]; в постах [Син.: 105]; вопрошаху о послахь своихь [Син.: 30] та ін. Те, що в «Синописі» більше архаїчних флексій -ехь, -Ѣхь (42 ім.), ніж нових -ахь (-яхь) (35 ім.), в той час, як у др. п. XVII ст. нове закінчення -ахь (-яхь) стає вже панівним [13:143], свідчить про церковнослов'янський характер мови літопису.

У мові «Хроніки» Ф. Софоновича нова флексія -ахь (-яхь) уже переважає:

и на вятичахь ..., и на кривичахь [Хр. Соф.: 57]; на удѢлахь своихь [Хр. Соф.: 58]; в таборахь [Хр. Соф.: 100].

Тому наявність паралельних флексій від одних і тих же іменників в одній і тій же пам'ятці XVII ст. (в тих півночних краях [Хр. Соф.: 58] - на півночних краях [Хр. Соф.: 56]) або «навіть у тому самому реченні є незаперечним свідченням загальної тенденції, початок якої сягає ще

давньоукраїнської доби, до витіснення флексій - Ъхъ(-ехъ) флексією -ахъ (-яхъ), - тенденції до уніфікації флексій і в місцевому відмінку множини, як і в орудному та давальному відмінках множини [13 :143].

Аналіз форм давального, орудного та місцевого відмінків однини і множини іменників у «Синописі» та «Хроніці» Ф. Софоновича дозволяє зробити загальний висновок про те, що ці форми в досліджуваних пам'ятках у цілому відповідають нормам сучасної української літературної мови, хоча літописи ще зберігають також окремі старі флексії іменників.

У наступних дослідженнях доцільно буде зупинитися на аналізі флексій інших відмінків іменників чоловічого, жіночого та середнього родів

у цих літописах, а також іменникової парадигми ще не вивчених пам'яток XVII ст., що допоможе простежити рівень відповідності системи словозміни іменників аналізованих пам'яток нормам сучасної української літературної мови.

Умовні скорочення

Син. – Синопис. – К.: Друк. Києво-Печерської Лаври, 1680. -130с.

Хр. Соф. – Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх | [упоряд.: Ю. А. Мицик, В. М. Кравченко]. – К., 1992. – 336 с.

Література

1. Бевзенко С. П. Відмінності української діалектної мови на морфологічному рівні / С. П. Бевзенко // Українська діалектна морфологія. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 5-13.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К.: Наук. думка, 1980.
3. Будде Е. Т. Лекції по истории русского языка / Е. Т. Будде. – Казань, 1907. – 254 с.
4. Бузук П. Нарис історії української мови / П. Бузук. – Мінськ, 1926 – 96 с.
5. Булаховський Л. А. Вибрані праці. Українська мова / Л. А. Булаховський // Вибрані праці : 5 т. – К.: Наукова думка, 1977. т.2. – 1977. – 631 с.
6. Булаховський Л. А. Грамматическая индукция в славянском склонении / Л. А. Булаховский // Вопросы языкознания. – 1956. - №4. – С. 17-24.
7. Житецький П. М. Нарис літературної історії української мови в XVII в. / П. М. Житецький. – Львів, 1941. – С. 114.
8. Жовтобрюх М. А. Морфологічна будова сучасної української мови / Жовтобрюх М. А., Вихованець І. Р., Грищенко А. П. – К.: Наук. думка, 1975. – 208 с.
9. Ільїнський Г. А. Закінчення -ові в давальному відмінку однини в українській мові / Г. А. Ільїнський // Збірник комісії для дослідження історії української мови. – К., 1931. – Т.1. – С. 61-76.
10. Керницький І. М. Морфологічні особливості мови «Війтівських книг» XVI-XVII ст. / І. М. Керницький // Дослідження і матеріали з української мови. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – Т. 5. – С. 90-111.
11. Керницький І. М. Система словозміни в українській мові / І. М. Керницький. – К.: Наук. думка, 1967. – 288 с.
12. Матвіяс І. Г. Українська літературна мова і територіальні діалекти в їх взаємодії на різних історичних етапах / І. Г. Матвіяс // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К. Наук. думка, 1977. – С. 5 – 30.
13. Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови / С. П. Самійленко. – К.: Рад. шк., 1964. – ч.1. – 234 с.
14. Свашенко А. О. Мова «Кролевецької ратушної книги» др. пол. XVII-п. п. XVIII ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Свашенко А. О. – Х., 1968. – 435 с.
15. Соболевский А. И. Лекции по истории русского языка / А. И. Соболевский. – М.: Тип. ун-та, 1907. – 309 с.
16. Соболевский А. И. Очерки по истории русского языка / А. И. Соболевский. – К., 1884. – С. 8.
17. Топоров В. Н. Локатив в славянских языках. / В. Н. Топоров. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 379 с.
18. Шахматов А. А. Исследование о языке новгородских грамот XIII-XIV вв. / А. А. Шахматов // Исследования по русскому языку. – СПб., 1885 – 1886. – Т. 1. – С. 131-285.
19. Шахматов А. А. Историческая морфология русского языка. А. А. Шахматов. – М.: Учпедгиз, 1957. – 400 с.